

LIKOVNOST SLAVONSKOG NARODNOG VEZA KAO NADAHNUĆE U PROCESU POUČAVANJA I UČENJA LIKOVNOG JEZIKA

SAŽETAK

Da narodni vez nije samo predmet proučavanja etnografa, nego da je zanimljiv i povjesničarima umjetnosti, svjedoče zapisi triju najpoznatijih povjesničara umjetnosti u Hrvata: Isidora Kršnjavija, Ljube Babića i Radovana Ivančevića. Sva trojica prepoznala su likovne kvalitete tradicijskih narodnih rukotvorina. Isidor Kršnjavi u revitalizaciji starih obrta kao što je tkanje ćilima vidi, osim konzervacije izvornih estetskih kvaliteta proizišlih iz naroda, gospodarski zamašnjak te rješavanje socijalnog statusa mladih žena sa sela i njihovih učiteljica. Babić vješto analizira formu i kako Ivančević tvrdi, odista u tome prethodi Ittenovim istraživanjima u Bauhaus školi. Ivančević stvara detaljnu formalnu i ikonografsku analizu slavonskih ponjava u neobjavljenom tekstu *Vezena ponjava ili umijeće oblikovanja plohe* iz 1996. godine. Kršnjavi, kao istinski pragmatik, dat će inicijativu za osnivanje Tkalačke škole u Brodu na Savi 1874. godine. U školi će mlade djevojke poučavati i učiteljica Terezija Neuhäsler, buduća supruga slikara Ivana Tišova koja će svoj pedagoški rad nastaviti poslije u Ženskoj obrtnoj školi u Zagrebu. Slavonski vez, posebice ponjave, revalorizirat će se i predstaviti na nekoliko hvalevrijednih izložaba Muzeja Brodskog Posavlja u drugoj polovici 20. stoljeća i početkom 21. stoljeća. U novijem hrvatskom školstvu, školskom reformom započetom 2019. godine, ostavljen je prostor za revitalizaciju kulturne baštine kroz nastavu Likovne kulture u osnovnim školama i Likovne umjetnosti u srednjim školama. Likovnim radionicama i projektima teži se očuvanju identiteta i razvoju kreativnosti u mladima. Likovna rješenja slavonskih ponjava zasigurno su kvalitetan vizualni poticaj kao nepresušna riznica likovnog jezika i motiva u stvaranju novih likovnih vrijednosti.

Ključne riječi: likovni jezik, slavonski ponjave, odgoj i obrazovanje, identitet, kreativnost

UVOD

U suvremenosti u kojoj vlada globalizacija, stvorila se nužnost očuvanja identiteta mjesta. Pluralizam i multikulturalnost uvjeti su kvalitetne globalizacije. Čuvanje vlastitog identiteta uključuje čuvanje vrijednosti koje su prošle ispit povijesti. Narodno blago, narodne rukotvorine, materijalna su baština koja u svojem likovnom

izričaju konzervira mentalni, emotivni i svjetonazorski sklop naših predaka po načelima harmonije i jedinstva kao temeljnim kompozicijskim načelima likovnog jezika. Rukotvorine su medij, posebice one hrvatskog tradicijskog teksta kao što su narodne nošnje i oprema za kuću. U brodsko-posavskom kraju bogatstvom izričaja izdvajaju se vezene ili krpane ponjave¹.

¹ „... se i brodsko Posavlje, također, uklapalo u široku sliku područja s vrijednom i zanimljivom tradicijskom tekstilnom baštinom. Ornamentikom bogat narodni tekstil, jedinstven upravo za brodsko područje, čija se vrijednost sve više prepoznaje, vezene su ili krpane ponjave. Osobitost ovog tipa prekrivača za krevet njihova je simbolika koja se poklapa s krajem 19. stoljeća, odnosno vremenom u kojem je i umjetnost obilježena simbolizmom. Prekrivači su ukrašeni neobičnim izvezenim motivima u živim bojama, a upravo kroz izvezenu simboliku trebali su potaknuti plodnost kod novovjenčanoga para. Osim simbolike, ponjave spajaju tradicionalno domaće tkanje i narodnu umjetnost, a vjeruje se da porijeklo motiva potječe iz prapovijesti.“ (Lukač 2019:21)

One su poruka iz prošlosti i ujedno poticaj za novu kreaciju. Savršen su poligon za osvijestiti život predaka, usporediti ga sa sadašnjim i izdvojiti put za budućnost. Njihovi motivi: geometrijski, zoomorfni, vegetabilni, antropomorfni kao i razne „šare“, višebojne umnožene linije raznih usmjerenja i karaktera, tvore ukras – ornament. Zajedno grade zanimljive kompozicije plošnog oblikovanja raskošnog u ritmu ponavljanja, variranja, alterniranja, radijacije i gradacije oblika i boja. Ravnotežu nalaze u omiljenoj zrcalnoj simetriji. U toj neiscrpoj igri stvara se izvorni izričaj mjesta kao izričaj kolektivnog – sukusa duhovnog pretočenog u likovnost. Upravo procesom poučavanja i učenja u području likovnosti mladim se naraštajima osigurava stvaranje svijesti o kontinuitetu postojanja vlastite društvene zajednice kroz vrijeme na određenom zavičajnom prostoru. Ovaj put riječ je o Slavoniji. Istovremeno se stvaralaštvom nadahnutim lokalnim rukotvorinama, kao što su ponjave, potiče razvoj divergentnog mišljenja i kreiranje novih rješenja. One tako prestaju biti samo muzejski predmeti i podsjetnik na prošla vremena jer postaju „poluga“ za stvaranje novog, nikad prije viđenog. Čitanje tog raskošnog vizualnog teksta slavonskih ponjava potiče neslućene kreativne ideje. Projekt „Ponjave za moderan svijet“ fakultativne nastave Likovne umjetnosti Gimnazije „Matija Mesić“ u Slavanskom Brodu 2021. godine svjedoči o tome.

Ovim tekstom želi se ukazati na vrijednost likovnog jezika slavonskih ponjava i na mogućnost njegova korištenja u nastavi u području likovnosti – institucionalnoj i izvaninstitucionalnoj.

HRVATSKI POVJESNIČARI UMJETNOSTI U VALORIZACIJI LIKOVNOSTI NARODNOG VEZA

Ljubo Babić i formalna analiza pučke umjetnosti

Kad Ljubo Babić² (slika 1.) piše „Umjetnost kod Hrvata u XIX stoljeću“ u Uvodu, osnovi i razdiobi građe argumentira izbor teme prvog poglavlja: Pučka umjetnost: „Ona uistinu pred-

stavlja golemu i jaku podnicu, golem rezervoar naše osebjunosti. U bitnosti je u njoj sakrit naš likovni rječnik, koji je stoljećima građen, te imade sve pozitivne i negativne strane, poput našeg jezika.“ (Babić, 1934: 14).

U toj rečenici Babić anticipira Reada i Arnheima kad govori o likovnom rječniku/leksikonu/izrazu. Upućuje na samu jezgrovitost, opstojnost slike koju možemo čitati kao vizualni tekst analizirajući likovne elemente i kompozicijska načela na formalnoj razini i dešifrirajući podtekst simbola na ikonografskoj razini.

Govoreći o tkaninama i ukrasu u pučkoj umjetnosti Babić 1934. godine naglašava da se u Posavini još uvijek tka lan, konoplja i vuna na primitivnim stanovima te da je „Čitav taj rad ženski (...) Ona priređuje lan, konopolju i vunu, ona prede, tka i veze. (...) ona je glavni faktor kod izradbe ukrasa...“ Babić pomno analizira ukrase koji su se vezli na narodnoj nošnji i zaključuje da „oni nisu dekorativno pridodani, kao što je to kod gradske umjetnosti, već su organski povezani ne samo tehnikom, već i samim duhovnim životom.“ Tvrdi da je „Sva pučka umjetnost za našeg seljaka izražajno sredstvo za njegovo čuvstvovanje, njegove nazore i misli.“ (Babić, 1934: 23). Ističe ideografsko značenje ornamenta i ponovno likovni jezik: „Osebjunost naša, a potom i karakter našeg pučkog ukrasa nalazi se u osebjunosti ritmici tih motiva, zatim u značajnim odnosima na samoj dekorativnoj plošnini (proporcija, simetrija i asimetrija), i konačno i glavno: u harmoniji boja.“ (Babić, 1934: 25). Dalje zbori: „Paleta je u Posavini bujnija i bogatija, šare se prelijevaju u svim nijansama. Kontrasti su građeni mnogo finije u Posavini, nego na jadranskom području. Tamo, gdje se ornament ističe u primarnim bojama, svaka je primarna boja ugođena hromatskim ekvivalentom, ali ne po običnoj skali, kao kod opće evropske ornamentike, već te harmonije rastu po svojim posebnim pravilima. Cijele velike dekorativne plošnine jednobojne, primarne, na pr. crvene, pojačane su tek sitnim djelićima sekundarnih boja: tako crvene malim zelenim, žute ljubiča-

² Ljubo Babić (1890. – 1974.) slikar, scenograf i kostimograf, grafičar, likovni pedagog i kritičar, povjesničar umjetnosti, autor muzejskih i galerijskih postava, književnik.

stim, tamno-modre, gotovo crne narančastim ili ružičastim, i tako taj mali djelak kontrasta razvija tek primarnu boju do njezinog snažnog djelovanja.“ (Babić, 1934: 26). Babić izdvaja među različitim tehnikama obrade tkanina onu koja se odnosi na proizvodnju ćilima: klječani i rutavi ćilimi čupavci (glatki), biljci i drugi uzlani ćilimi. Navodi i okolice Đakova kao područje u kojem se održao ćilim kao kućni rad. Riječ je o nama poznatim slavonskim ponjavama.

Ljubu Babića koji će poslije 1945. godine postati istaknuti pedagog i predavač na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu zanima isključivo forma pučkog ukrasa. O samoj formi, ali i o tehničkoj izradi rukotvorina, govorit će Isidor Kršnjavi nekoliko desetljeća ranije.

Isidor Iso Kršnjavi kao istraživač i promotor etnografske baštine kao izvorne likovne vrijednosti proizišle iz naroda

Isidor Iso Kršnjavi (slika 2.), velika je figura za likovnost u Hrvata u 19. stoljeću. Godine 1878. osniva Društvo za umjetnost i umjetni obrt, odnosno Društvo umjetnosti, 1882. Obrtnu školu - „obrotni muzej“ (Babić, 1934: 68) koji prerasta u današnji Muzej za umjetnost i obrt. Bit će i prvi ravnatelj Muzeja. Postat će i predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade: „... Kršnjavi gotovo kroz dobra tri decenija pokreće, vodi i, recimo iskreno, skreće prema svojoj volji cijeli naš likovni razvoj“ (Babić, 1934: 68). Iako

estet, slikar, istraživač, kritičar, povjesničar umjetnosti, često mu je upravo umjetnost bila sredstvo u osiguravanju političke pozicije. Babić ga naziva „mali Macchiavelli“ (Babić, 1934: 71) i lijepi mu parolu „Bolje je prst vlasti, nego šaka prava“.

U tom svjetlu razumljiv je njegov pothvat istraživanja etnografske baštine u istočnoj Slavoniji i Srijemu (Lukač, 2019: 21). Udovoljiti vladajućima u tako sladostrasnom zadatku kao što je napajanje očiju harmonijom narodnog veza bio je za Kršnjavija sretan spoj užitka i dužnosti. Iz Budimpešte je traženo da se za njihov muzej sakupi zbirka hrvatskih narodnih vezova sa svim potrebnim muzeološkim podacima. Rezultate istraživanja³ Kršnjavi objavljuje u putopisu „Listovi iz Slavonije“ 1882. godine. Istovremeno, Kršnjavi je imao težnju prirediti drugu izložbu koja bi imala etnografski sadržaj pod ingerencijom Društva umjetnosti što će se i ostvariti 1891. godine⁴. Prva je bila 1879. godine odmah po osnivanju Društva kao izložba umjetnosti i umjetničkog obrta u Vraniczanyjevoj palači u Zagrebu.

U „Listovima iz Slavonije“ opisuje tkanje na tkalačkom stanu u Vuki i razne specifične nazive za „otku“. Dok u Budrovcima opisuje bojanje vune i spravljanje boja, u Ivankovu ga opet zanima, osim lijepe gospođe, i tkalački stan koji tamo zovu „stative“ koji će i nacrtati. U Ivankovu Kršnjavi zamjećuje: „Žalibože naše učiteljke u onih krajevih ne mare mnogo za narodne tehnike, pa

³ „Istraživanje je provedeno radi upoznavanja sa seljačkim rukotvorstvom, načinima bojenja tkanina, tehnikama tkanja, ornamentikom i terminologijom te odabira izložaka za potrebe velike izložbe seljačkog umjetnog tkanja veziva.“ (Lukač 2019: 21)

⁴ „Prva Međunarodna umjetnička izložba u Zagrebu 1891. godine organizirana je u sklopu Gospodarsko-šumarske jubilarne izložbe, priređene u povodu proslave 50-godišnjeg jubileja Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva i 40. godišnjice Šumarskog društva. Premda nije bila planirana kao sastavni dio izložbenog sajma, Društvo za umjetnost i umjetni obrt iskoristilo je tu priliku i organiziralo umjetničku izložbu u netom podignutoj zgradi Obrtne škole u neposrednoj blizini izložbenog događanja na Sveučilišnom trgu na kojem je 1878. godine podignuta palača Gospodarskog društva. Završetak prostorija za budući obrtni muzej bilo je osnovni preduvjet za priređivanje te velike umjetničke izložbe, koju je Društvo financijski podržalo, te uz podatak da je riječ o prvoj međunarodnoj umjetničkoj izložbi organiziranoj u Zagrebu u prostoru planiranom i građenom za muzejsko-galerijsku djelatnost, možemo zaključiti da je ovom izložbom započela izložbena aktivnost Muzeja za umjetnost i obrt u matičnoj zgradi. Otvorena je 15. kolovoza i trajala do 18. listopada 1891. godine, a obuhvatila je prostor vestibula, svih katova i galerija. Popraćena je katalogom u čijem se pregovoru naglašava uloga Društva i ukratko osvrće na već održane dvije izložbe u Zagrebu te uspješno izlaganje u Trstu i Budimpešti. Ističe se uloga Društva u osnutku Muzeja za umjetnost i obrt i Obrtne škole, Tkalačke škole i poticanju kućnog obrta »u narodnom stilu«. Po broju izloženih djela riječ je o najvećoj umjetničkoj izložbi dotad organiziranoj u Zagrebu, a s obzirom na činjenicu da je riječ o počecima institucionalnog djelovanja na području likovnih umjetnosti u Zagrebu i Hrvatskoj, ne čudi podatak da je većina domaćih izlagača proizašla upravo iz redova nastavnika Obrtne škole.“ (Kraševac i Tonković, 2016: 204.)

uvađaju tuđe, loše. Vidivši kako mlado djevojčice od četrnaest godina neukusne gospodske muštre veze...“ (Kršnjavi, 1882: 32). Vjerojatno se već u tom trenutku počinje stvarati kod autora putopisa ideja o sustavnom obrazovanju mladih žena koja će polučiti osnivanje Tkalačke škole u Brodu na Savi 1884. godine. Potaknut je na to i željom za čuvanjem „prigleda“. U Retkovicima je otkrio da se pod tom riječi kriju izvornici (originali) narodnih rukotvorina. Kršnjavi svakako želi unaprijediti obrazovanje mladih⁵ na način da se očuvaju stare tehnike vezenja narodnog obrta. Istovremeno razmišlja o teškom socijalnom položaju mladih učiteljica i načinu kako ga razriješiti kad posjećuje Cernu. U tom mjestu shvaća da je problem na selu i nedostatak ovaca za kvalitetnu vunu. Kršnjavi je odista zabrinut za nestajanje obrta i starih znanja i umijeća. Smatra da je ukinuće zadruga dovelo do lošeg stanja kao i cijepanje naslijeđenih imanja. Kad govori: „Izložbom sastavljena je slika domaćeg obrta po jednom bar dijelu domovine, a ovimi reci želimo sačuvati što je još u narodu tehničke predaje.“ (Kršnjavi, 1934: 40), tada misli na izložbu umjetnosti i umjetničkog obrta iz 1879. godine Društva umjetnosti na kojoj su osim umjetničkih djela izloženi i seljački radovi iz svih hrvatskih krajeva (Lukač, 2019: 21). Kršnjavi također objašnjava afirmativan stav Društva umjetnosti prema narodnoj baštini i svrhu „Listova iz Slavonije“: „Sa tehničkom terminologijom na istom smo otprilike stepenu bili još

do prije malo godina. Društvo umjetnosti stavilo si zadaću, da po narodu sakupi zbilja običajne izraze, ali uz to i modele svih dotičnih sprava, a gdje je moguće i same predmete, kojim je nazivlje zanimivo. Društvo će u svojoj muzealnoj zbirci sav taj materijal sahraniti pa tako omogućiti da se u ilustrovanom rječniku na vidjelo iznese narodno blago te struke. (...) Što u otih evo listovih priopćujem nazivlja i izraza, prvi su dakle naši pokusi u tom smjeru. Ilustracija jim je sad na izložbi, a poslije u muzeju društva umjetnosti.“ (Kršnjavi, 1882: 42). Zanimljiva je crtica u kojoj autor primjećuje kako se Vinkovčanke zavijaju u lijepe sagove kad pada kiša. U Otoku spominje da čilim nazivaju stolnik. Opet je riječ o slavonskim ponjavama.

U putopisu, kad se autor nađe u Šidu, naslućujemo njegovu težnju da narodni obrti postanu gospodarski zamašnjak i doprinesu gospodarskom prosperitetu. U Brod na Savi Kršnjavi stiže lađom. O gradu ima lijepe dojmove.⁶

Isidor Iso Kršnjavi kao utemeljitelj Tkalačke škole u Brodu na Savi i patron umjetničkom bračnom paru Tišov

Upravo u Brodu na Savi započeo će svoj „projekt“ edukacije o starim obrtima namijenjen djevojkama sa sela osnivanjem Tkalačke škole 24. studenog 1884. godine. Škola se nalazila na mjestu današnje Opće bolnice „Dr. Josip Benčević“. Prvi je učitelj bio Teodor Skulthety. Naslijedile su ga učiteljice Sofija Böhm, Jozefina Röthl

⁵ „Kako je sada, većina je, osobito starijih učiteljica, zastupnica zastarjelih moda. Na tom ne mijenja ništa ni dobra ona vladina naredba, koja nalaže učiteljicam smjer kojim stupati valja. Naredbom se ničija pamet ne soli. Valja čekati dok izumru stare neuke učiteljice, pa počekati dok na poprište skoče čestite naše mlade učiteljke, koje se osobito na zagrebačkoj preparandiji kako valja odgajaju. Mladim budi ovim izrečena molba nek pomno prionu, nek se trse poći dobrom stazom. Gdje je ta? Eno je u narodnom obrtu. Nemojte htjeti podučavati seljakinje u tehnikah koje vi držite za bolje, a koje ni s daleka nisu toli lijepe i valjane kao seljačke. Ponos nek vam nije u tomu, da seljakinji imponujete „slinganjem“ i vezenjem naturalističkog cvijeta, ponos vam budi da ste sačuvali krasne tehnike od propasti. Uvadajte opet krasan „pisanac“, koji evo Nijemci pod imenom „Holbeintehnik“ usvojiše, jer da znate, prije sto godina su znale još sve naše žene pisanac vesti, danas ga rijetko koja zna; čuvajte da se krasan „rasplit“ i „priplit“ ne gubi, pa nadomještujte „hoklovanjem“, jer znajte da je laglja tehnika i prostija.“ (Kršnjavi, 1882: 37)

⁶ „Brod bio je jedan najsimpatičnijih gradova u Slavoniji, kad sam ga upoznao. Brođani se ljube i štiju međusobno, kao članovi jedne obitelji koja u ljepoj slozi živi, sve ljudske strasti bile su tamo malene, a sve krjeposti velike, uzorni građani, ljubezne gospoje, krasne djevojke. Prošlo je od tad mnogo godina. Ljubezne su gospoje ostarjele ili pomrle, krasne djevojke sad su gospoje, a nekadanjih uzornih građana mnogo je propalo i izginulo. Brodska je trgovina ovo posljednjih petnaest godina mnogo nastradala, a što se sad na novo diže, upliv je pridošlih tudinaca. Brod nije više ono, što je bio. Nove kuće na trgu baš su lijepe, pa bi se Zagreb i Beograd mogli njimi ponositi, ali su mi stare one drvene kućarice u tako miloj uspomeni, da mi se te nove palače čine ko da su samo gosti u gostoljubivom slavonskom gradiću.“ (Kršnjavi, 1882: 70)

i Terezija Neuhäsler (Lukač, 2019: 22). Među ovim učiteljicama posebno se izdvaja Terezija Neuhäsler (slika 3.) koja će postati supruga slikara Ivana Tišova (Viškovci kod Đakova, 1870. – Zagreb, 1928.) koji „... se ubraja među najvažnije hrvatske umjetnike kraja 19. i početka 20. stoljeća.“⁷ I njoj i njemu Slavonija je rodni kraj. Terezija dolazi iz Starih Mikanovaca, a Tišov iz Viškovaca pokraj Đakova. Kršnjavi, također Slavonac rodnom iz Našica, obilježio je njihove živote. Svima je slavonski ornament integriran kao vizualni kod u poimanju likovnosti. Nešto prirodno, poznato i jasno. Prvi zapisi iz područja likovnosti u njihovu pamćenju upravo su oblici i šare hrvatskog tradicijskog tekstila. Tišov biva učenikom u Obrtnoj školi u Zagrebu i pokrovitelj mu postaje Isidor Kršnjavi. Kasnije slikar postaje učiteljem na istoj školi. Tijekom svojega života u nekoliko se navrata vraća motivima svoje Slavonije.⁸ Jedan umjetnički bračni par, kao što je par Tišov, nije neuobičajen za europski kulturni krug. Prisjetimo se njihovih suvremenika Gustava Klimta (Beč, 14. srpnja 1862. – Beč, 6. veljače 1918.) i njegove životne družice Emilie Louise Flöge (30. kolovoza 1874. – 26. svibnja 1952.) koja je bila vlasnica salona visoke mode. Upravo tekstilni uzorci čvrsto će se inkorporirati u Klimtove secesijske radove. Drugi poznati umjetnički par, nešto mlađi od naših Slavonaca, supružnici Arp. Jean Arp (1886. – 1966.) i Sophie Taeuber Arp (19. siječnja 1889. – 13. siječnja 1943.), sretan su spoj dviju osobnosti: jedne umjetnika skulptora u Jeanovu liku i druge – učiteljice vezenja i dizajna koja se i sama razvila u umjetnicu.⁹

⁷ Pero Aračić, Dragan Damjanović, Zbornik radova »Slikar Ivan Tišov« 7.

⁸ „U djelima Ivana Tišova, jednog od najznačajnijih slikara hrvatske moderne, zastupljeni su tipični slavonski pejzaži (ravnice, polja, močvare...) i likovi u tradicijskoj slavonskoj odjeći, koje interpretira novim likovnim jezikom simbolizma. (Najcer Sabljak 2020: 10)

⁹ Od 1916. do 1929. godine Taeuber je radila u Zürich Kunstgewerbeschule u Švicarskoj, podučavajući tečajeve vezanja i dizajna.

¹⁰ U Izvještajima Kr. zemaljske ženske stručne škole u Zagrebu stoji da je 1902./1903. u popisu učiteljskog osoblja: Tišov Tereza, učiteljica, poučavala u tkanju i risanju na tečaju za tkanje sagova, nadstojnica tečaja za tkanje sagova Tečaj za tkanje (naučna osnova):

a) Tkanje. Učenice uče dvije tehnike: narodnu i smirna tehniku. Na tjedan 32 sata.

b) Prostoruko risanje. Risanje ravnoplošnih ornamenata po predlošcima, sastavljanje uzoraka za sagove. Nauk o bojama i skladanju boja. Na tjedan 2 sata.

Nakon što je Tkalačka škola izgorjela u požaru 14. srpnja 1887. godine, na inicijativu Društva za umjetnost i obrt, premještena je iz Broda u Zagreb u Obrtnu školu u Ilici 11 gdje je nastavila rad školske godine 1887./88. (Toldi, 2015: 13). Godine 1895. Terezija postaje učiteljica tkanja na Ženskoj stručnoj školi¹⁰ (slika 4.) u Zagrebu kad i njezin suprug učiteljem slikanja i prostoručnog crtanja na Obrtnoj školi. Ivan Tišov radit će kasnije i kao profesor na Privremenoj višoj školi za umjetnost i umjetni obrt. „Bračni par Tišov svojim je pedagoškim djelovanjem obilježio važno razdoblje umjetničkog školstva u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće...“ (Kraševac, 2020: 7) (slika 5., 6. i 7.).

Radovan Ivančević kao tvorac formalne i ikonografske analize slavonskih ponjava

Radovan Ivančević (13. veljače 1931. – 18. siječnja 2004.) (slika 8.) stvara tekst pod nazivom *Vezena ponjava ili umijeće oblikovanja plohe* za monografiju „Dvoje leglo – troje osvanilo!“ autora Zvonimira Toldija, tada kustosa Muzeja Brodskog Posavlja u Slavonskom Brodu 1996. godine. Tekst nije uvršten u monografiju i danas se čuva u radnoj verziji (slika 8.) u etnografskoj zbirci istog muzeja. Ivančević maestralno detektira i dešifrira čudo koje se otvara pred njegovim očima. Zbori: „... pokrivke djeluju neposredno i sugestivno dinamikom svojih oblika i izuzetnom snagom izbora i kompozicije boja. Svojom nevjerojatnom likovnom snagom i izražajnošću krpene ponjave, koje se ubrajaju u tzv. folklorno blago, prelaze granicu struke koja se njima primarno bavi. Što ovo otkriće – jer se nesumnjivo može govoriti o otkriću po originalnosti i

likovnoj vrijednosti djela – znači u konotaciji sa suvremenom umjetnošću i za povijest umjetnosti? Umjetnost slavonskobrodskih ponjava nesumnjivo je dosad bila njihov nepoznat dio, a odsada postaje sastavnim dijelom i umjetnosti i povijesti umjetnosti XX stoljeća.“ (Ivančević 1996: 1). Svježa je interpretacija ponjava ovog znalca na ikonografskoj razini kad spretno stavlja ponjave u kontekst vizualne kulture te ih čita kao vizualni tekst. Određuje komunikacijski kod – dešifrira ga kao vizualnu poruku u obliku simbola. Ide korak dalje i određuje metodu stvaranja kao „metodu stvaranja ideograma ovog izvornog slikovnog pisma“. Detaljno analizira formu svakog motiva koji se javlja na ponjavama i objašnjava njegovu simboliku. U oblikovanju nadasve ističe *zakon plošnosti* (Ivančević 1996: 8) i podsjeća da upravo djeca u dobi od tri do pet godina mogu poučiti odrasle o „Rječniku, gramatici i sintaksi plošnog likovnog govora...“ (Ivančević 1996: 9). Sjajno stvara analogiju između niti i linije te ih identificira kao „konstitutivni činilac oblika“ (Ivančević 1996: 15) i navodi nekoliko „temeljnih kompozicijskih shema ili mreža“, razlikuje nekoliko ritmova oblika i boja kao nizanje i smjenu. Zanimljivo je da piše poglavlje „Babićeva spektralna analiza boja u narodnoj umjetnosti“ na koje nadovezuje poglavlje o „Izražajnosti i kompoziciji boja“. Ivančević nepogrešivo oštrooko izdvaja u izričaju široki spektar boja, intenzitet te konfrontaciju boja (komplementarne boje) i način građenja oblika kao tektonski i atektonski.

Čitajući vizualni tekst slavonskih ponjava Ivančević iscrpno želi objasniti, analizom motiva gljiva kao simbolom plodnosti, erotski karakter razigranih kompozicija i opravdati naziv monografije za koju je tekst pisan. Uporno traženje erotskog i u drugim motivima i njihovu rasporedu u kompoziciji i tamo gdje je u nevinu oku promatrača sama igra boja i oblika, ponekad je u suprotnosti sa šokačkim mentalitetom koji je Ivančeviću nepoznat. Sitno pocupkivanje u kolu, kao sitni zvuci tamburice, kao sitni umnoženi i varirani motivi, samo su ritam življenja uz lijenu Savu koja zavija u brodskim meandrima. Oni su samo životni dah koji je u jednom trenutku njegovo slavlje u prvoj bračnoj noći, ali

je već u idućem slavlje cvrkuta ptica, ljepote konjića, zujanja pčela u memljivom žarkom ljetu. Jer sve je samo ritam, nizanje i smjenjivanje u beskonačnom trajanju u kojem se rađa sklad – harmonija.

Premda ovaj dragocjeni neobjavljeni tekst oduševljava svježinom oka i bistrinom autorova uma u doživljaju slavonskih ponjava i njihovu tumačenju koje čak završava konceptualizacijom u okviru europske umjetnosti, ipak ponjave ponajviše ostaju zarobljene i obilježene naslovom monografije. U konačnici, povjesničaru umjetnosti Ivančeviću izmiče apoteoza života koje autorice ponjava poručuju jer on se čvrsto drži jednog motiva – motiva gljive kao okosnice složene kompozicije i vrha hijerarhije u ikonografskoj topologiji. Upravo je tu kontradiktornost forme i sadržaja kod Ivančevića. U plošnom oblikovanju nema podređenog niti nadređenog oblika jer su svi jednako vrijedni u traženju sklada kroz omjere i odnose, pa bi to načelo trebali tražiti i u sadržaju – motivima koji svi imaju jednak značaj u kreaciji – jednaku snagu poruke. No, za oprostiti je autoru ovu pretjeranu konkretizaciju ako imamo na umu da je tekst pisan pod okriljem naslova monografije koji glasi „Dvoje leglo – troje osvanilo!“.

LIKOVNOST NARODNOG VEZA – SLAVONSKA PONJAVA

Zagovaratelji stvaranja nove znanstvene discipline koja bi kao svoj predmet proučavanja imala sliku i bila krovna za sve ostale iz područja umjetnost te čije bi ime bilo Vizualna kultura, zasigurno su imali na umu upravo ovakvu sliku koja bježi iz granice etnografije i ulazi u likovno područje, sliku samu po sebi koja ne poštuje podjele.

Slavonska ponjava predmet je proučavanja etnografa kao materijalna baština – tradicijska narodna rukotvorina hrvatskog tekstila s kraja 19. stoljeća. Određena je kao vrsta vezenog ili krpanog ćilima bogate ornamentike. Osim takvih vunениh ponjava postoje i ponjave od svilenog i pamučnog tkanja ukrašene čipkom, šlingom ili vezom. Vunene ponjave omiljene su

u narodu i njihova je produkcija brojnija.¹¹ Tijekom zimskih mjeseci, kad ne bi bilo posla na polju, snaše su vezle ponjave kao *ruvo*¹² koje su vozile na zaprežnim kolima u novi dom kada su se udavale. Ponjave su služile kao prekrivači za krevete koji su svojom ljepotom šara i oblika te vještinom izrade trebali zadiviti radoznale oči u novom kućanstvu i susjedstvu. Etnografi bespoštedno ističu njihovu simboličnu namjenu kao poticatelja plodnosti zbog pojavnosti magijskih i erotskih simbola. Stoji da su oni utkani na nekim ponjavama kao pojedinačni oblici i da ima ponjava gdje isključivo takvi simboli grade kompoziciju. Pregledom zbirke slavonskih ponjava u Muzeju Brodskog Posavlja ipak se stječe dojam da su oni samo neki od mnogih motiva koji se pojavljuju.¹³ Tek one nešto hrabrije i vrcavije *mlade* usudile bi se donijeti takve ponjave u novi dom. Ostale su ponizno¹⁴ vezle upravo, kako je već napomenuto, samu apoteozu života. Treba također uzeti u obzir i preferencije sakupljača i tvorca zbirke.

Zbog anonimnosti autora i kao proizvod puka u službi običaja, ponjava je predmet etnografske zbirke. Njezino predstavljanje na izložbama uvijek je izlaganje na zidu i ona je tada stavljena u poziciju u kojoj se nalazi tapiserija koju određujemo kao jednu slikarsku vrstu. Ivančević izdvaja i skulpturalnost kad govori o građenju oblika samom niti. U skulpturi bi se nit prepoznala kao linijski istanjena masa i na tom tragu spominje skulpture Gaboa i Pevsnera. (Ivančević 1996: 24). Ako tražimo trodimenzionalnost, možemo ju naći, osim u strukturi samog materijala, jedino još u reljefnosti površine koja je hrapava.

Tekstura veza nastaje uslijed tehnike građenja oblika. Oblici se grade ispunom usporednih niti u definiranoj konturi koja određuje sam oblik. Ispuna je uvijek u bojama koje su kontrastne konturi. Premda je u stvaranju oblika, u samoj tehnici evidentna skulpturalnost, ipak ponjavu isključivo doživljavamo kao dvodimenzionalnu plohu koja je kondicija slike. Sukladno tomu, ona podliježe zakonima likovne analize djela. Zvonimir Toldi, etnograf i kustos, autor monografije o ponjavama priznaje da „su pokrivači upravo likovni fenomen, očaravajućeg kolorita, prave eksplozije boja, jednako dojmive količine i načina predstavljanja motiva, te bismo kreativnost njihovih vezilja – ‘slikarica s iglom’ mogli staviti uz bok pionira modernog likovnog izraza (...) Možemo reći ‘Matisse – prije Matissea!’ kako je, zapanjen njihovom osebujnom ljepotom, uskliknuo prof. Edo Kovačević“ (Toldi, 1999:16). Toldi, etnograf, stavljajući znak jednakosti između sadržaja i forme, daje nam uistinu pravo uzimanja slobode za razmatranje isključivo likovnog jezika slavonskih ponjava. Nećemo se tako zadržati na tumačenju motiva kao magijskih simbola plodnosti, sreće i zaštite od uroka, već ćemo dopustiti pogledu da putuje i istražuje oblike, boje, linije, njihove odnose i načela po kojima se ravnaju.

Slavonske ponjave u kojima dominira plošno oblikovanje savršene su primjer u kojem su primijenjeni načini oblikovanja kao što su stilizacija - pojednostavljenje oblika i geometrizacija (slika 10.). Vezilje ne pokušavaju oponašati svijet koji ih okružuje kao svijet trodimenzionalnih predmeta i prostora. One stvaraju oblike kon-

¹¹ „...osobito su ga se dojmile vunene tkanine, ćilimi, koji su se u seoskim kućanstvima rabili kao prekrivači postelja i zidova, u odijevanju za pregače i ženske ogrtače, za opremu kola te za klečanje u crkvi. Prema tehnikama izrade ćilimi se dijele na: klječane, čupavce, tkane na dasku, utkivane, vezene, a važno je to što je Kršnjavi u ćilimima prepoznao vrijedne i zanimljive predmete kojima bi se mogli opremiti i građanski stanovi. Osim velikog interesa za jeftinim proizvodima seljačke umjetnosti koji bi činili ures građanskih domova, ćilim je smatran primitivnim proizvodom važnim u proučavanju seljačke umjetnosti jer je tehnikom izrade i ornamentikom od davnina ostao nepromijenjen. Seljačko je ćilimarstvo važno i zbog poznavanja europskog i orijentalnog ćilimarstva te njihove povijesti.“ (Lukač, 2019: 21)

¹² ruho

¹³ Jedna od mogućih tema budućeg istraživačkog rada bila bi upravo zastupljenost određenog motiva u kompozicijama vezenih ponjava. Tada bi upravo matematičkom točnosti bila vjerojatno potvrđena moja hipoteza da motivi erotskog karaktera gube dominaciju kakvu im pridodaju etnografi. Mit o ponjavama kao „vezenom afrodizijaku“ tada bi bio doveden u pitanje i nepravda spram bogatstva likovnog izričaja bila bi umanjena.

¹⁴ „...to nije neobično ako se uzme u obzir da su u patrijarhalnom društvu ideali ženstvenosti bili: pobožnost, umiljatost, nježnost, ljubaznost, skromnost, poniznost, pokornost.“ (Lukač 2019: 22)

turnom linijom koja uvijek bojom kontrastira ispuni oblika, često u komplementarnom kontrastu, u bojama koje se vole (crvena/zelena, ljubičasto/žuta i modra/narančasta).

Repertoar motiva ponjava bogata je riznica za prepoznavanje i razlikovanje antropomorfnih (likovi muškaraca – *konjanici*, *momci* i žena tkz. *lutke* odjevene u široke suknje s pregačama i maramom na glavi često s podbočenim rukama u struku), zoomorfnih (ptice – *tice*, pčele, patke, konjići, jeleni, zečevi, psi – *čukci*, zmije), vegetabilnih (gljive, lišće, vitice, grančice) i florealnih (fantastične i stilizirane cvjetne glavice) motiva koji su građeni geometrijskim oblicima koji opstoje isto kao i samostalni geometrijski motivi kao što su kvadrati, rombovi (tzv. motiv ogledala), trokuti, krugovi (tzv. motiv okruga)... Uz nabrojane, javlja se i motiv jednog glazbala – motiv egede (slika 11.) (violine, tambure), motiv srca i motiv zaobljene svastike. Geometrijski likovi zajedno sa šarama, raznobojnim linijama, grade ukras - ornament složene kompozicije.

Linije su po toku vertikalne, horizontalne i dijagonalne. Uz ravne linije pojavljuju se zakrivljene i to kao pravilan luk ili njegova umnožena varijacija u valovitoj liniji (tzv. motivi vijuge). Omiljena je zik-zak linija, isprekidana i dinamična. Česta je nepravilna krivulja, npr. kao strukturna linija nekog florealnog motiva i potom spirala kao stilizirana vitica.

Na pozadini, koja je najčešće crvene, zelene i tamnoplave boje, vezilje su odista vezući niti slikale raskošne kompozicije, ne samo u oblicima, već i u skali boja. Beskrajno variraju i alterniraju čiste boje, same ili u kombinaciji s bijelom bojom. Boje su intenzivne i zasićene. Nekad ponizno slijede spektar redajući usporedno nijanse u ispuni od donje osnovice geometrijskog lika prema vrhu, npr. od zelenoplave preko zelene i zelenožute do žute. U drugom slučaju nižu ih u komplementarnim kontrastima, dok ih u trećem nenadano jukstapozicioniraju kao krive parove pa će se uz zelenu naći ružičasta. Neprekidno vode brigu o svjetlo-tamnom kontrastu na način ako je ispuna u svijetlim bojama, kontura će biti tamna i obrnuto.

Načelo je inverzije omiljeno. Primjećujemo ga i u poziciji oblika, npr. kod usmjerenja klobuka gljive. Ponekad ispuna nekog oblika nije višebojna već je monokromna. Kako kolorizam ne

bi bio utišan, snaše su u ovom slučaju utekle variranju istog oblika u drugoj boji u zrcalnoj simetriji. Zrcalna simetrija dominira kao kompozicijsko načelo na slavonskim ponjavama (slika 12.). Iako su motivi često organizirani u horizontalnim redovima u ritmu ponavljanja – repeticije, taj je ritam nadvladan ritmom varijacije u kolorizmu. Stoga, kompozicijska shema, sama armatura slike, bila bi monotona u pravilnosti redanja motiva kad bi zanemarili raskošan kolorizam. U većem dijelu ponjava monotonija je izbjegnuta pojavom alternacije dvaju motiva u jednom nizu. Kompoziciju čini nekoliko nizova, od najmanje tri do najviše sedam. Postoje i one kompozicije u čijem se središtu pojavljuje dominantan motiv, samostalno ili udvojen u zrcalnoj simetriji. Tada dominira veličinom nad ostalim motivima. Nekad su vezilje usredotočene na stvaranje raskošne kolorističke varijacije jednog te istog motiva kojim grade kompoziciju, a ponekad se pretvaraju u velike pričalice i kreiraju kompozicije raskošne u vrstama motiva i njihovoj varijaciji. Ritam gradacije vidimo kod florealnih motiva u stupnjevanju krugova koji čine strukturu motiva i u stupnjevanju trokuta koji čine strukturu rombova u motivu ogledala. Ritam radijacije nalazimo kod zaobljenih svastika (slika 13.) i kod florealnih motiva u rasporedu latica i fantastičnom rascvjetanom ili razlišanom klobuku gljiva.

Napučenost motivima (slika 14.) često vodi u *horror vacui*, ali je raspored motiva u raskošnim kompozicijama pravilan i nije nasumičan. Uravnotežen je upravo u pomirbi smirenosti nizova motiva i dinamičnosti varijacija oblika i boja iz koje se rađa čista harmonija. Kompozicija je prije svega određena diktatom plohe koja se kroz kolorizam u tim usitnjenim i variranim oblicima raznovrsnih motiva predaje u euforičan ples u slavlje živog svijeta uz zvuk egede i ritma srca. Velika je mašta vezilja i razigranost u kreaciji. Uz toplinu vatre iz starog *šporeta* i pod svjetlom petrolejke dok je vani krajolik u snijegu, prizivale su one bojama ljeto, kada vegetacija buja šireći mirise i fauna je glasna. Intenzitet, jarkost doživljaja, prenijele su u likovne kreacije utkavši svoj individualni zapis u izboru i oblikovanju likovnih elemenata i primjeni omiljenih kompozicijskih načela.

LIKOVNOST NARODNOG VEZA U SUVREMENOJ NASTAVI

Upravo na tragu dobrih iskustava iz područja likovnosti u prošlosti i u suvremenom školstvu, možemo revitalizirati kulturnu baštinu tradicijskog hrvatskog tekstila poučavanjem u likovnim radionicama, projektima i samu nastavu. Prema Kurikulumu nastavnog predmeta likovna kultura za osnovne škole i likovna umjetnost za gimnazije (NN 7/2019) u domeni C Umjetnost u kontekstu stoji: „Učenike se potiče na stvaralaštvo i istraživački rad kojima propituju univerzalna i globalna pitanja, na uvažavanje kulturnih raznolikosti te prepoznavanje njihovog utjecaja na likovne umjetnosti. Time se postiže razumijevanje i odgovornost te kritički stav prema okolini. Razvija se svijest o raznolikosti kulturnih baština i identiteta kao vrijednostima u suvremenim globalizacijskim procesima. Organiziranjem različitih stvaralačkih odgojno-obrazovnih aktivnosti potiče se povezivanje s umjetničkim i kulturno-znanstvenim zajednicama i ustanovama.“

Primjer slučaja – projekt „Ponjave za moderan svit“

U okviru redovne nastave Likovne kulture i izvannastavne aktivnosti i fakultativne nastave Likovne umjetnosti moguće je uporabiti ponjave kao vizualni poticaj u stvaranju novog likovnog uratka (slika 15.). Kroz formalnu i grafičku analizu kompozicije ponjave potrebno je osvijestiti doslovni opažaj. Na vidjelo će izići bogat likovni rječnik kojim ponjave zbere.

Na tragu tradicije prepoznavanja estetske kvalitete slavonskog veza ostvaren je tako projekt¹⁵ „Ponjave za moderan svit“ u okviru fakultativne nastave Vizualna kultura i likovni izričaj Gimnazije „Matija Mesić“ u Slavanskom Brodu 2021. godine.¹⁶ Projekt je rezultirao izložbom dvadeset i osam likovnih uradaka prethodno ostvarenih u tehnici tempere.¹⁷ Radovi su fotografirani i preneseni u medij plakata. Učenici

su imali veliku slobodu u izboru motiva, boja i oblika, stoga i uradci variraju od onih koji su doslovno interpretacija ponjava sve do onih koji su apsolutno nova kreacija u davanju novih likovnih rješenja (slika 16. - 20.).

ZAKLJUČAK

U ovom se tekstu želi istaknuti likovni aspekt slavonskih ponjava, odmičući se od etnografskog tumačenja. Nastoji se revalorizirati njihova likovna vrijednost i osvijestiti neiscrpna ljepota prikaza plošnog oblikovanja u području slikarstva. Na taj način ponjave nisu isključivo samo muzealija, već „živa baština“ – *perpetuum mobile* u propitivanju identiteta stvaranjem novog i to kao vizualni poticaj moguć u procesu učenja i poučavanja likovnog jezika.

Ukrasi narodnih rukotvorina – ornamenti kao nadahnuće za nove kreacije - likovne radove učenika osnovnih škola, srednjoškola i studenata učiteljskog studija, u procesu učenja i poučavanja ostaju neiscrpan izvor. Ujedno su polazište za stvaranje kritičkog stava jer kroz slavonske ponjave, osim što se razvija kreativnost, propituje se i vlastiti identitet. Uspoređuje se život ljudi u prošlosti sa suvremenim. Prisjećajući se, osvještava, revitalizira, zaključuje i stvara.

U izvaninstitucionalnom odgoju i obrazovanju raznim radionicama, projektima i događanjima za mlade, kao i za širu društvenu zajednicu, također je moguće integriranje kulturne baštine, u ovom slučaju narodnog veza kao materijalne baštine i to ne samo kao vizualnog poticaja za stvaranje novih vrijednosti, već upravo medija za promišljanje vlastitog identiteta. Na taj način, suradnjom s institucijama i udrugama u kulturi, baštinski fenomen ne postaje samo polje djelovanja u području vizualne kulture već i važan čimbenik u industriji baštine i industriji turizma. Upravo je to korak dalje u promociji i revitalizaciji narodnog blaga i u demokraciji umjetničkog stvaranja koja se ogleda u uključivanju šire društvene zajednice i razvoju

¹⁵ Projekt je financiran sredstvima dobivenim nakon prijave na natječaj za javne potrebe u kulturi Brodsko-posavske županije za godinu 2021. Muzeja Brodskog Posavlja podržao ga je posudbom okvira za plakate.

¹⁶ http://gimnazija-mmesic-sb.skole.hr/likovni_kutak?news_hk=6649&news_id=1615&mshow=2728#modnews

¹⁷ <https://wke.lt/ws/FoR02q> Virtualna izložba plakata „Ponjave za moderan svit“

njezina kreativnog potencijala. U konačnici, u novoj muzeologiji riječ je o samoodrživosti i konzervaciji lokalnog identiteta koji doprinosi raskošnom mozaiku u svjetskim razmjerima. Riječ je i o načelima djelovanja koji mogu posta-

ti univerzalni – primjenjivi u svakom kutku ove zemaljske kugle.

Zahvaljujem na pomoći pri traženju grade Karolini Lukač, višoj kustosici Etnografskog odjela Muzeja Brodskog Posavlja i Kristini Gverić, višoj kustosici Hrvatskog školskog muzeja.

LITERATURA

- Aračić, P. i Damjanović, D. (ur.) (2021). *Slikar Ivan Tišov. Zbornik radova*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Đakovu
- Arnheim, R. (1974). *Art and visual perception: A psychology of the creative eye*. University of California Dostupno na: https://monoskop.org/images/e/e7/Arnheim_Rudolf_Art_and_Visual_Perception_1974.pdf
- Babić, D. (2009). O muzeologiji, novoj muzeologiji i znanosti o baštini. U: Vujić, Ž., Špikić, M. (ur.), Ivi Maroeviću baštini u spomen. (str. 43-60). Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Babić, Lj. (1934). *Umjetnost kod Hrvata u XIX stoljeću*. Redovno izdanje Matice hrvatske, Zaklade Tiskare Narodnih novina.
- Briski Uzelac, S. (2008). *Vizualni tekst -studije iz teorije umjetnosti*. Centar za vizualne studije
- Damjanov, J. (1991). *Vizualni jezik i likovna umjetnost*. Školska knjiga
- Ivančević, R. (1996). *Vezena Ponjava ili o umijeću oblikovanja plohe*. Rukopis. Muzej Brodskog Posavlja. Etnografski odjel. Slavonski Brod.
- Izveštaji Kr. zemaljske ženske stručne škole u Zagrebu* (1901). Kr. Zemaljska tiskara Hrvatski školski muzej.
- Jakubin, M. (1990). *Osnove likovnog jezika i likovne tehnike*. Institut za pedagojska istraživanja Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
- Kauzlarić, S. (2021). *Ponjave za moderan svijet. Presavitak*. Tiskara Best https://www.academia.edu/70958761/Predgovor_za_izlo%C5%BEBu_Ponjave_za_moderan_svit_
- Kraševac, I., Tonković, Ž. (2016). Umjetničko umrežavanje putem izložaba u razdoblju rane moderne – sudjelovanje hrvatskih umjetnika na međunarodnim izložbama od 1891. do 1900. godine. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 40(1), 203–217.
- Kršnjavi, I. (1882). *Listovi iz Slavonije. Naklada Kršnjavi*. Priredio Zvonimir Bulaja. <https://cupdf.com/document/isidor-krsnjavi-listovi-iz-slavonije.html>
- Kurikulumu nastavnog predmeta likovna kultura za osnovne škole i likovna umjetnost za gimnazije* (NN 7/2019) 558. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_162.html
- Lukač, K. (2019). Tkalačka škola u Slavonskom Brodu. *Revija Đakovačkih vezova*, 49 (str. 21-25). Grafički zavod Hrvatske.
- Read, H. (1943). *Education through art*. Faber and Faber
- Toldi, Z. (1999). *Monografija krpanih ponjava Dvoje leglo - troje osvanulo*. Muzej Brodskog Posavlja
- Toldi, Z. (2015). „Bukne vatra u tkalačkoj školi”, *Posavska Hrvatska* br. 1 (1166)

SLIKOVNI PRILOZI:

1. Ljubo Babić, Autoportret, 1936., Nacionalni muzej moderne umjetnosti, Zagreb, Hrvatska preuzeto s <https://www.moderna-galerija.hr/ljubo-babic/>
2. Isidor Kršnjavi (izvor: MK-UZKB-OGS) preuzeto s <http://kgalovic.blogspot.com/2015/03/izidor-krsnjavi-i-prva-hrvatska-moderna.html>
3. Portret Terezije Tišov (izvor: skenirana slika, Muzej Đakovštine 002)
4. Učenice kr. ženske stručne škole u Zagrebu u tkalačkoj školi Zagreb, oko 1900. fotografija, HŠM Mf 123/21 dar, Kr. hrv. slav. dalm. zemaljska vlada, 1901. g. Grupa od 10-ak učenica s učiteljicom. U tkalačkoj radionici. Na aversu iznad fotografije tiskom: "Slike iz školskog života", ispod fotografije: "Les élèves de l' école professionnelle de filles a Zagreb (Agram) pendant la leçon de tissage./ Učenice kr. ženske stručne škole u Zagrebu zabavljene u tkalačkoj školi."
5. LIKOVNI PREDLOŽAK NARODNIH MOTIVA ZA TKANJE
Tereza Tišov
Kraljevska zemaljska ženska stručna škola; Zagreb, 1898./99.
papir, karton, akvarel, tuš
33 x 40,8 cm
HŠM Mp 2052
Dar Visoke kraljevske zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, 1902.
Na podlogu od debljeg kartona zalijepljen je papir s iscrtanom milimetarskom strukturom na kojemu je u paspartuu izrađen nacrt predložka za tkanje sa stiliziranim geometrijskim i cvjetnim motivima. Nacrt je izrađen crnim tušem i akvareliran crvenom, plavom, bijelom, žutom, zelenom i oker bojom. U donjem je desnom kutu signatura: Sastavila / Tereza Tišov.
Likovni predložak bio je izložen na Svjetskoj izložbi u Parizu 1900. godine.
6. LIKOVNI PREDLOŽAK NARODNIH MOTIVA ZA TKANJE
Tereza Tišov
Kraljevska zemaljska ženska stručna škola; Zagreb, krajem 19. st.
karton, papir, kombinirana tehnika
38,4 x 33 cm
HŠM Mp 2053
Dar Visoke kraljevske zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, 1900.
Na podlogu od kartona izrađena je podloga koja izgleda kao milimetarski papir na kojem je crtan predložak motiva za tkanje tepiha. Gornji lijevi kut ostao je nedovršen, a zastupljeni su geometrijski i stilizirani cvjetni motivi. Predložak je rađen u plavoj, zelenoj, crvenoj, žutoj, smeđoj i crnoj boji. U donjem lijevom kutu je signatura tušem Tereza Tišov. Risarski predložak rađen je na Tečaju za umjetne radnje.
7. LIKOVNI PREDLOŽAK ZA VEZENJE
Tereza Tišov
Kraljevska zemaljska ženska stručna škola; Zagreb, 1898./99.
papir, karton, akvarel, tuš
32,4 x 50 cm
HŠM Mp 2054
Dar Visoke kraljevske zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, 1902.
Na podlogu od kartona zalijepljen je papir s milimetarskom strukturom na kojemu je, u paspartuu, izrađen nacrt za vezenje stiliziranih cvjetnih motiva. Nacrt je rađen crnim tušem i akvareliran crvenom, bijelom, žutom, zelenom, plavom i crnom bojom. U donjem je lijevom

kutu signatura: Tereza Tišov.

Likovni predložak bio je izložen na Svjetskoj izložbi u Parizu 1900. godine

8. Radovan Ivančević
IPU-ADO-DRI-00130
preuzeto s https://www.ipu.hr/content/fotogalerije/donacija-radovan-ivancevic/content/IPU-ADO-DRI-00130_large.html
9. Muzej Brodskog Posavlja, Etnografski odjel, Ivančević, R. (1996). Vezena ponjava ili o umijeću oblikovanja plohe, rukopis, neobjavljeno - skenirana naslovnica
10. MUZEJ BRODSKOG POSAVLJA
ETNOGRAFSKI ODJEL
ZBIRKA PONJAVA
E 139 PONJAVA NA OGLEDALA, Brodski Varoš, 1893. godina, 220x185 cm
11. MUZEJ BRODSKOG POSAVLJA
ETNOGRAFSKI ODJEL
ZBIRKA PONJAVA
E 734 PONJAVA NA VIJUGE, početak 20. stoljeća, 240 x 200 cm
12. MUZEJ BRODSKOG POSAVLJA
ETNOGRAFSKI ODJEL
ZBIRKA PONJAVA
E 241 PONJAVA NA PČELE, Crni Potok, 1936. godina, 187x160 cm
13. MUZEJ BRODSKOG POSAVLJA
ETNOGRAFSKI ODJEL
ZBIRKA PONJAVA
E 3824
14. MUZEJ BRODSKOG POSAVLJA
ETNOGRAFSKI ODJEL
ZBIRKA PONJAVA
E 198
15. Fakultativna nastava Vizualna kultura i likovni izričaj
Gimnazija „Matija Mesić“ Slavonski Brod
Projekt „Ponjave za moderan svijet“
studenj 2021.
Autorica fotografije: Snježana Kauzlarić
16. Fakultativna nastava Vizualna kultura i likovni izričaj
Gimnazija „Matija Mesić“ Slavonski Brod
Projekt „Ponjave za moderan svijet“
Autorica likovnog uratka: Ana Imrović
Autor fotografije: Mihael Vukoje
17. Fakultativna nastava Vizualna kultura i likovni izričaj
Gimnazija „Matija Mesić“ Slavonski Brod
Projekt „Ponjave za moderan svijet“
Autorica likovnog uratka: Uršula Milardić
Autor fotografije: Mihael Vukoje
18. Fakultativna nastava Vizualna kultura i likovni izričaj
Gimnazija „Matija Mesić“ Slavonski Brod
Projekt „Ponjave za moderan svijet“

Autorica likovnog uratka: Dorotea Grubešić

Autor fotografije: Mihael Vukoje

19. Fakultativna nastava Vizualna kultura i likovni izričaj

Gimnazija „Matija Mesić“ Slavonski Brod

Projekt „Ponjave za moderan svijet“

Autorica likovnog uratka: Magdalena Samardžić

Autor fotografije: Mihael Vukoje

20. Otvorene izložbe „Ponjave za moderan svijet“ fakultativne nastave Vizualna kultura i likovni izričaj 13. prosinca 2021.

S lijeva na desno: Lucija Brnić, ravnateljica, Karolina Lukač, viša kustosica, Anica

Vukašinović, pročelnica odjela za obrazovanje, šport i kulturu Brodsko-posavske županije,

Hrvoje Špicer, ravnatelj Muzeja Brodskog Posavlja, autori likovnih uradaka, mentorica

Snježana Kauzlarić i članice ŽVO Vijolice

Autor fotografije: Mario Kauzlarić, konzervator-restaurator savjetnik

Slikovni prilozi dostupni su na poveznici: https://bit.ly/marsonia_kauzlaric

ARTISTIC VALUE OF THE CROATIAN FOLK EMBROIDERY AS INSPIRATION IN THE PROCESS OF STUDYING AND TEACHING VISUAL LANGUAGE

ABSTRACT

Records of three most famous Croatian art historians: Isidor Kršnjavi, Ljubo Babić and Radovan Ivančević testify that folk embroidery has not only been studied by the ethnographers, but it has also been interesting for the art historians as well. All three of them recognised the artistic quality of traditional folk handicrafts. Besides conservation of the original aesthetic qualities coming from the people, Isidor Kršnjavi sees revitalisation of the old crafts, such as carpet weaving, as an impulse for economic development and solving the problem of the social status of young rural women and their teachers. Babić skilfully analyses the form and, as Ivančević claims, actually precedes Ittens research at the Bauhaus art school. Ivančević creates a detailed formal and iconographic analysis of Slavonian embroidered bedspreads in his unpublished paper Embroidered bedspreads or the art of shaping plane from 1996. Kršnjavi, as a true pragmatist, started an initiative for finding the Weavers school at Brod na Savi in 1874. At that school young girls were also taught by the teacher Terezija Neuhäsler, future wife of the painter Ivan Tišov, who continued her educational work at the Girls' Crafts School Zagreb. Slavonian embroidery, especially bedspreads, was revalued and introduced to the public during several praiseworthy exhibitions at the Brodsko Posavlje Museum in the second half of the 20th century and at the beginning of the 21st century. In the new Croatian education system, the educational reform that started in 2019. left room for the revitalisation of the cultural heritage through the school subjects Visual Arts at primary school and Fine Arts at secondary schools. Art workshops and projects should preserve the identity and develop creativity of young people. The artistic solutions of Slavonian bedspreads are definitely a valuable visual incentive and an inexhaustible treasury of the visual language and motifs for creating new artistic values.

Keywords: visual language, Slavonian embroidered bedspreads, education, identity, creativity